

**Wymagania edukacyjne na poszczególne oceny
z przedmiotu
biologia część 3 – zakres rozszerzony**

Temat	Ocena dopuszczająca Uczeń:	Ocena dostateczna Uczeń:	Ocena dobra Uczeń:	Ocena bardzo dobra Uczeń:	Ocena celująca Uczeń:
Dział 1. Genetyka					
1. Budowa i funkcje kwasu DNA	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia składniki chemiczne kwasu DNA - omawia budowę nukleotydu - omawia budowę strukturalną kwasu DNA 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, dlaczego kwasy nukleinowe nazywane są polimerami - wyjaśnia pojęcia: nukleotyd, nukleozyd, polimer, podwójna helisa - wymienia zasady azotowe występujące w kwasach nukleinowych - wyjaśnia zasadę komplementarności zasad DNA - wyjaśnia różnicę pomiędzy nukleotydem a nukleozydem 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje różnicę pomiędzy puryną i pirymidyną - wymienia i wskazuje na schemacie budowy kwasu DNA rodzaje wiązań chemicznych występujących w cząsteczce DNA - wyjaśnia regułę Chargaffa 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia podstawowe nukleotydy budujące DNA - wymienia zasady azotowe należące do puryn i pirymidyn - wyjaśnia, na czym polega antyrównoległość nici DNA - wymienia różnice pomiędzy DNA prokariotycznym i eukariotycznym - stosuje zasadę komplementarności i regułę Chargaffa w zadaniach genetycznych 	<ul style="list-style-type: none"> - planuje i przeprowadza izolację kwasu DNA z materiału roślinnego - zna wzory chemiczne podstawowych nukleotydów budujących DNA - zna zastosowanie bromku etydyny w biologii molekularnej
2. Replikacja DNA	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia sens biologiczny replikacji - omawia rolę replikacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polega replikacja semikonserwatywna - wyjaśnia pojęcia: miejsce ori, widelki replikacyjne, starter (primer) - uzasadnia, że replikacja DNA jest procesem endoergicznym 	<ul style="list-style-type: none"> - podaje miejsce zachodzenia replikacji w cyklu komórkowym - omawia przebieg procesu replikacji DNA - wymienia enzymy biorące udział w replikacji DNA 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje różnicę w przebiegu replikacji nici wiodącej i nici opóźnionej - porównuje przebieg replikacji w komórkach prokariotycznych i eukariotycznych - omawia zasadę działania telomerazy i znaczenie telomerów w funkcjonowaniu komórki 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przebieg doświadczenia Meselsona i Stahla i jego rolę w wykazaniu, że replikacja DNA zachodzi w sposób semikonserwatywny
3. Budowa i funkcje RNA. Porównanie DNA i RNA	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia składniki chemiczne kwasu RNA - wymienia rodzaje kwasów RNA 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia znaczenie biologiczne kwasów mRNA, tRNA i rRNA 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje miejsce syntezy różnych rodzajów kwasów RNA - wyjaśnia pojęcia: antykodon, transkrypcja - wskazuje różnice 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia budowę kwasu tRNA 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje, że kwas RNA może być nośnikiem informacji genetycznej

			między kwasem DNA i RNA		
4. Organizacja DNA w genomie	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje miejsce występowania DNA w komórce prokariotycznej i eukariotycznej - wymienia kolejne stadia organizacji materiału genetycznego w komórkach eukariotycznych 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia pojęcia: genom, nukleoid, plazmid, genofor, nukleosom, histon, solenoid, chromosom, kariotyp, chromosomy homologiczne - omawia organizację DNA w genomie eukariotycznym i prokariotycznym 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia różnice w organizacji genomu prokariotycznego i eukariotycznego - omawia budowę nukleosomu - omawia budowę chromosomu - wymienia typy chromosomów ze względu na położenie centromeru - wskazuje różnice pomiędzy autosomem i allosomem 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia podstawowe kryteria wielkości genomów organizmów - wskazuje różnice pomiędzy euchromatyną i heterochromatyną - wymienia rodzaje histonów wchodzących w skład nukleosomu - podaje rolę centromeru, przewężenia wtórnego i kinetochoru - charakteryzuje typy chromosomów 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zjawisko paradoksu wartości C - wyjaśnia pojęcie heterochromatyna fakultatywna i podaje jej przykład
5. Cykl komórkowy	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia etapy cyklu komórkowego 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia charakterystyczne cechy poszczególnych etapów cyklu komórkowego 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia rolę punktów kontrolnych w prawidłowym przebiegu cyklu komórkowego - wyjaśnia pojęcie apoptoza 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, że zaburzenia cyklu komórkowego mogą skutkować rozwojem choroby nowotworowej - wyjaśnia pojęcia: protoonkogeny, antyonkogeny, oraz wskazuje ich rolę w regulacji cyklu komórkowego - omawia rolę kinaz i cyklin w przebiegu cyklu komórkowego 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje zastosowanie cytometru przepływowego w biologii komórki
6. Podziały komórkowe	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia rodzaje podziałów komórkowych - wskazuje miejsce zachodzenia mitozy i mejozy 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje mitozę i mejozę pod względem liczby procesów zachodzących podczas rozdziału oraz liczby i ploidalności komórek 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje biologiczne znaczenie mitozy i mejozy - porównuje przebieg poszczególnych faz mitozy i mejozy 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje zmiany liczby chromosomów oraz ilości DNA w komórkach w czasie przebiegu mitozy i mejozy 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia różnice pomiędzy mejozą pregamiczną i postagamiczną - podaje przykłady organizmów, u których

		potomnych - omawia proces amitozy			zachodzi mejoza pregamiczna i postgamiczna
7. Zasady kodowania informacji genetycznej	- wymienia etapy ekspresji informacji genetycznej - wymienia cechy kodu genetycznego	- podaje różnice w przebiegu ekspresji genów kodujących RNA i białka - omawia cechy kodu genetycznego	- wyjaśnia rolę kodu genetycznego w ekspresji informacji genetycznej - wyjaśnia pojęcia: gen, kodon - za pomocą tabeli kodu genetycznego odczytuje sekwencję aminokwasów zakodowaną w sekwencji mRNA	- wymienia rodzaje kodonów w tabeli kodu genetycznego (kodon inicjujący, kodony terminacyjne, kodony synonimiczne)	- podaje przykłady odstępstw/wyjątków od cech kodu genetycznego
8. Biosynteza białka I – transkrypcja i obróbka potranskrypcyjna	- wyjaśnia istotę procesu transkrypcji - podaje miejsce zachodzenia transkrypcji w komórce - wyjaśnia rolę polimerazy RNA w przebiegu transkrypcji	- omawia zasadę powstawania transkryptu - wymienia etapy transkrypcji - definiuje pojęcia: transkrypt, nić sensowna, nić matrycowa - uzasadnia konieczność potranskrypcyjnej obróbki RNA u organizmów eukariotycznych	- omawia poszczególne etapy transkrypcji: inicjację, elongację i terminację - omawia przebieg splicingu	- porównuje proces transkrypcji genów w komórkach prokariotycznych i eukariotycznych - uzasadnia konieczność modyfikacji końców 3' i 5' transkryptu - definiuje pojęcia: czapeczka, poliadenylacja	- wymienia i charakteryzuje typy eukariotycznej polimerazy RNA
9. Biosynteza białka II – translacja i potranslacyjna modyfikacja białek	- omawia istotę procesu translacji - podaje miejsce translacji w komórce	- wskazuje rolę tRNA i rybosomów w przebiegu procesu translacji - wymienia etapy translacji - uzasadnia konieczność potranslacyjnej modyfikacji białek - wymienia sposoby potranslacyjnej	- omawia budowę tRNA i rybosomów - omawia przebieg poszczególnych etapów translacji - wymienia enzymy biorące udział w procesie translacji - wyjaśnia rolę polisomu w procesie	- wskazuje związek budowy kwasu tRNA i rybosomów z funkcją pełnioną przez te organella w procesie translacji - omawia rolę enzymów katalizujących reakcje chemiczne w procesie translacji: syntetazy	- wskazuje rolę tzw. sekwencji Shine-Dalgarno w inicjacji translacji - omawia wpływ niektórych antybiotyków na przebieg procesu translacji

		modyfikacji białek	translacji - omawia sposoby potranslacyjnej modyfikacji białek	aminoacylo-tRNA, transferazy peptydylowej, - porównuje przebieg translacji w komórkach prokariotycznych i eukariotycznych	
10. Regulacja ekspresji genów w komórkach prokariotycznych	- wyjaśnia pojęcie ekspresja genu - wymienia sposoby regulacji genów w komórkach prokariotycznych - wymienia podstawowe operony w komórkach prokariotycznych: operon laktozowy i tryptofanowy	- uzasadnia konieczność regulacji ekspresji genów w komórkach prokariotycznych - omawia ogólną budowę operonu - podaje rolę operonu laktozowego i tryptofanowego w regulacji metabolizmu komórki prokariotycznej	- omawia budowę operonu laktozowego i tryptofanowego - omawia zasadę funkcjonowania operonu laktozowego i tryptofanowego - definiuje pojęcia: operon indukowalny, induktor, operon reprimowalny, korepresor	- omawia kontrolę pozytywną i negatywną operonu laktozowego i tryptofanowego - wyjaśnia pojęcia: białko represorowe, białko aktywatorowe, regulon - wyjaśnia zjawisko represji katabolicznej I atenuacji transkrypcji - porównuje operon laktozowy i tryptofanowy	- wymienia nazwy białkowych produktów genów struktury operonu laktozowego i podaje ich funkcje - podaje przykład organizmu eukariotycznego, u którego występują operony, i podaje różnicę pomiędzy operonem w komórkach eukariotycznych i prokariotycznych
11. Regulacja ekspresji genów w komórkach eukariotycznych	- wskazuje etapy, na których odbywa się kontrola ekspresji genów w komórkach eukariotycznych	- uzasadnia konieczność regulacji ekspresji genów w komórkach eukariotycznych - wymienia sposoby regulacji ekspresji genów w komórkach eukariotycznych	- omawia sposoby regulacji ekspresji genów w komórkach eukariotycznych: amplifikację genów, regulację na poziomie transkrypcji	- wyjaśnia wpływ enhancera na proces transkrypcji - wyjaśnia rolę alternatywnego splicingu i iRNA w regulacji ekspresji genów - omawia stymulację transkrypcji genów przez hormon sterydowy	- omawia hormonalną regulację ekspresji genów w komórkach larw muszki owocowej
12. Podstawy genetyki klasycznej – I i II prawo Mendla	- wyjaśnia podstawowe pojęcia genetyki klasycznej: allel, homozygota, heterozygota, allel dominujący/recesywny,	- zapisuje i rozwiązuje proste krzyżówki dwugenowe - wymienia cechy dziedziczone zgodnie z prawami Mendla	- rozwiązuje zadania genetyczne dotyczące dziedziczenia cech zgodnie z I i II prawem Mendla - wyjaśnia, w jaki	- omawia przebieg badań przeprowadzonych przez G. Mendla	- uzasadnia, że groch jadalny jest doskonałym obiektem do badań nad dziedziczeniem cech

	genotyp, fenotyp, chromosomy homologiczne - wyjaśnia treść I i II prawa Mendla - zapisuje i rozwiązuje proste jednogenowe krzyżówki		sposób krzyżówka testowa pozwala określić genotyp osobnika o fenotypie warunkowanym przez allel dominujący		
13. Odstępstwa od praw Mendla	- wymienia interakcje pomiędzy allelami tego samego genu lub różnych genów będące odstępstwami od praw Mendla	- omawia interakcje pomiędzy allelami tego samego genu lub różnych genów będące odstępstwami od praw Mendla: dominację niecałkowitą, kodominację, plejotropizm, epistazę, hipostazę	- charakteryzuje allele wielokrotne i allele letalne - podaje przykłady cech dziedziczących się niezgodnie z prawami Mendla - rozwiązuje zadania genetyczne dotyczące dominacji niecałkowitej i kodominacji	- rozwiązuje zadania genetyczne dotyczące alleli wielokrotnych, alleli letalnych i epistazy, hipostazy	- uzasadnia, że zespół Marfana warunkowany jest przez gen plejotropowy
14. Sprzężenie genów	- wyjaśnia pojęcie geny sprzężone - wskazuje geny sprzężone na mapie genetycznej	- uzasadnia, że geny sprzężone dziedziczą się niezgodnie z prawami Mendla - wymienia zjawiska mogące prowadzić do rozdzielenia genów sprzężonych - wymienia główne założenia chromosomowej teorii dziedziczności T. Morgana	- omawia zjawisko <i>crossing-over</i> - wyjaśnia zależność pomiędzy odległością genów a stopniem ich sprzężenia - omawia główne założenia chromosomowej teorii dziedziczności T. Morgana	- wyjaśnia różnicę pomiędzy sprzężeniem całkowitym i częściowym - rozwiązuje zadania genetyczne dotyczące genów sprzężonych - uzasadnia, że chromosomowa teoria dziedziczności przyczyniła się do uzupełnienia praw Mendla - wyjaśnia, na czym polega mapowanie genów	- wykorzystuje krzyżówkę testową w celu ustalenia sprzężenia genów - ocenia znaczenie mapowania genów dla rozwoju genetyki i medycyny
15. Geny sprzężone z płcią.	- wymienia cechy warunkowane przez	- poprawnie zapisuje genotyp osobnika w	- wyjaśnia i przedstawia w formie zapisu	- rozwiązuje zadania genetyczne dotyczące	- wymienia sposoby determinacji płci u

Dziedziczenie płci	geny sprzężone z płcią - wyjaśnia mechanizm determinacji płci u człowieka	przypadku genów sprzężonych z płcią - wyjaśnia pojęcie nosiciel - potrafi zapisać w postaci krzyżówki mechanizm determinacji płci u człowieka	mechanizm dziedziczenia cech sprzężonych z płcią u człowieka - wyjaśnia, dlaczego mężczyźni częściej chorują na choroby warunkowane przez geny sprzężone z płcią	dziedziczenia cech sprzężonych z płcią	różnych zwierząt
16. Drzewa rodowe – analiza i zasady konstrukcji	- wymienia informacje, jakie można odczytać z drzewa rodowego - zna zasady konstruowania drzew rodowych	- uzasadnia celowość konstruowania drzew rodowych	- analizuje drzewa rodowe pod kątem mechanizmu dziedziczenia genów - określa na podstawie drzewa rodowego, czy dziedziczona cecha warunkowana jest przez allel recesywny czy dominujący	- szacuje prawdopodobieństwo wystąpienia cechy/cech na podstawie analizy drzewa rodowego	- samodzielnie konstruuje drzewo rodowe na podstawie genotypów
17. Rodzaje zmienności genetycznej	- wymienia rodzaje zmienności genetycznej, - wymienia rodzaje zmienności cech - podaje, które rodzaje zmienności podlegają dziedziczeniu, a które nie	- omawia rodzaje zmienności genetycznej - porównuje zmienność ciągłą i nieciągłą - podaje przykłady cech ilościowych i jakościowych	- podaje przykłady zmienności fluktuacyjnej, rekombinacyjnej i genetycznej - wyjaśnia pojęcie plastyczność genotypu - podaje przykłady cech ilościowych i jakościowych - wyjaśnia sposób dziedziczenia genów kumulatywnych - omawia przebieg procesu <i>crossing-over</i>	- porównuje zmienność mutacyjną i rekombinacyjną - uzasadnia, że zmienność genetyczna jest ważnym czynnikiem wpływającym na proces ewolucji - rozwiązuje zadania genetyczne dotyczące dziedziczenia genów kumulatywnych - wymienia wady i zalety zmienności rekombinacyjnej	- wyjaśnia, czym są transpozony i określa ich rolę
18. Mutacje i mutageny – wprowadzenie	- wyjaśnia pojęcia: mutacja, mutagen - przedstawia kryteria	- wymienia rodzaje mutacji - podaje przykłady	- charakteryzuje poszczególne rodzaje mutacji	- opisuje skutki działania mutagenów biologicznych,	- zapisuje reakcje chemiczne alkalizacji guaniny i dezaminacji

	podziału mutacji - wymienia klasy mutagenów	mutagenów biologicznych, chemicznych i fizycznych		chemicznych i fizycznych	zasad azotowych
19. Rodzaje mutacji i ich skutki	- wymienia rodzaje mutacji ze względu na zmiany w materiale genetycznym: genowe i chromosomowe	- wymienia rodzaje mutacji punktowych: substytucja, delecja, insercja - wymienia rodzaje mutacji chromosomowych liczbowych (aneuploidie, euploidie) i strukturalnych (delecja, duplikacja, inwersja, translokacja)	- omawia zmiany w materiale genetycznym spowodowane przez mutacje punktowe: insercję, delecję, substytucję - określa wpływ mutacji punktowych na sekwencję aminokwasową białka - charakteryzuje mutacje chromosomowe strukturalne: delecję, duplikację, inwersję, translokację - wymienia i charakteryzuje rodzaje aneuploidii i euploidii - podaje przykłady mutacji korzystnych i niekorzystnych	- odróżnia tranzycję od transwersji - uzasadnia, że nie każda zmiana w materiale genetycznym ujawnia się fenotypowo - na modelu chromosomu potrafi wskazać zmiany spowodowane przez mutacje chromosomowe strukturalne - wskazuje różnicę pomiędzy delecją terminalną i interstylacyjną - podaje przykłady chorób genetycznych spowodowanych przez mutacje chromosomowe i genowe - wyjaśnia, na czym polega nondysjunkcja chromosomów i określa jej wpływ na powstanie aneuploidii	- omawia mechanizm powstania chromosomu Philadelphia u osób chorych na przewlekłą białaczkę szpikową - wyjaśnia, dlaczego poliploidy o nieparzystej liczbie chromosomów są bezpłodne - wyjaśnia, dlaczego kolchicina jest czynnikiem mutagennym
20. Charakterystyka wybranych chorób genetycznych	- wymienia grupy chorób genetycznych - podaje przykłady chorób genetycznych spowodowanych przez mutacje genowe i chromosomowe	- charakteryzuje grupy chorób genetycznych - wymienia choroby genetyczne dziedziczone w sposób recesywny i dominujący - podaje przykłady monosomii, trisomii	- podaje przykłady chorób jednogennych, chromosomowych i wieloczynnikowych - podaje charakterystyczne objawy mukowiscydozy,	- omawia zmiany w materiale genetycznym będące przyczyną mukowiscydozy, fenyloketonurii, płasawicy Huntingтона, hemofilii, daltonizmu, zespołu Downa, zespołu	- wyjaśnia, na czym polega test Guthriego - wymienia nazwy genów kodujących warianty opsyny oraz ich lokalizację w genomie - wskazuje różnice

			fenyloketonurii, płasawicy Huntingtona, hemofilii, daltonizmu, zespołu Downa, zespołu kociego krzyku, zespołu Turnera, zespołu Klinefeltera	kociego krzyku, zespołu Turnera, zespołu Klinefeltera - omawia zjawisko antycypacji	między protanopią, deuteranopią i tritanopią - wyjaśnia, dlaczego osoby cierpiące na zespół Downa częściej zapadają na chorobę Alzheimerera
21. Narzędzia inżynierii genetycznej	- wyjaśnia pojęcie inżynieria genetyczna - wymienia narzędzia stosowane w inżynierii genetycznej	- omawia działanie enzymów stosowanych w inżynierii genetycznej: enzymów restrykcyjnych, ligazy DNA - wyjaśnia pojęcia: wektor, sonda molekularna	- porównuje enzymy restrykcyjne tnące na lekko i tnące na tępo - podaje przykłady sekwencji palindromowych - uzasadnia, że elektroforeza jest techniką rozdziału DNA - wymienia cechy wektorów - przedstawia zasadę działania sondy molekularnej	- zaznacza na schemacie miejsce cięcia DNA przez enzymy restrykcyjne - wymienia czynniki mające wpływ na przebieg rozdziału elektroforetycznego - wyjaśnia rolę wektorów w rozwoju inżynierii genetycznej - wskazuje, że sonda molekularna może być wykorzystana do wykrywania fragmentu DNA	- uzasadnia, że enzymy restrykcyjne mogą być przydatne w diagnostyce chorób genetycznych
22. Techniki stosowane w biologii molekularnej i inżynierii genetycznej	- wymienia techniki stosowane w inżynierii genetycznej	- wyjaśnia, na czym polega klonowanie cząsteczek DNA - wyjaśnia, na czym polega reakcja PCR - wyjaśnia, co to są organizmy transgeniczne - omawia istotę klonowania organizmów - wyjaśnia, czym są komórki macierzyste - wyjaśnia, na czym polega terapia genowa	- wyjaśnia, w jaki sposób powstają biblioteki DNA - wymienia etapy reakcji PCR - wymienia metody pozwalające na uzyskanie organizmów transgenicznych - wyjaśnia, na czym polega klonowanie reprodukcyjne i terapeutyczne	- wyjaśnia różnicę między klonowaniem <i>in vivo</i> i klonowaniem <i>in vitro</i> - omawia przebieg pojedynczego cyklu reakcji PCR - omawia proces wytwarzania organizmów transgenicznych metodą wektorową i bezwektorową	- uzasadnia, że odkrycie termostabilnej polimerazy DNA zrewolucjonizowało inżynierię genetyczną - omawia przebieg klonowania owcy Dolly - wyjaśnia, czym są indukowane pluripotencjalne komórki macierzyste

			<ul style="list-style-type: none"> - wymienia rodzaje komórek macierzystych - omawia techniki stosowane w terapii genowej: <i>in vivo</i> i <i>ex vivo</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przebieg procesu klonowania roślin i zwierząt - uzasadnia, że klonowanie terapeutyczne pozwala na uzyskanie komórek macierzystych - omawia rolę sekwencjonowania DNA w określaniu stopnia pokrewieństwa pomiędzy organizmami 	
23. Inżynieria genetyczna i biotechnologia – za i przeciw	<ul style="list-style-type: none"> - prezentuje swoje zdanie na temat wad i zalet technik stosowanych w inżynierii genetycznej i biotechnologii 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przykłady potwierdzające znaczenie inżynierii genetycznej i biotechnologii w życiu człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia wady i zalety organizmów transgenicznych - wymienia plusy i minusy rozwoju inżynierii genetycznej i biotechnologii 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia zastosowanie metod inżynierii genetycznej w kryminalistyce, sądownictwie, diagnostyce medycznej i w badaniach ewolucyjnych - wskazuje możliwości wykorzystania przez człowieka transgenicznych bakterii, roślin i zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> - prezentuje swoje zdanie na temat wątpliwości etycznych klonowania człowieka - wyjaśnia, dlaczego osiągnięcia współczesnej biotechnologii i inżynierii genetycznej mogą naruszać prawa i godność człowieka - przewiduje, jaką rolę mogą odegrać organizmy transgeniczne w zwalczaniu głodu na świecie
Dział II. Ekologia					
24. Tolerancja ekologiczna organizmów	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje zakres tolerancji ekologicznej organizmu na czynniki środowiskowe 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia krzywą tolerancji ekologicznej organizmu, wskazuje optimum, minimum i maksimum ekologiczne 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje stenobionty i eurybionty - wymienia czynniki mające wpływ na 	<ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady organizmów stenobiotycznych i eurybiotycznych - definiuje prawo 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykładowe gatunki będące bioindykatorami stanu środowiska naturalnego

			zakres tolerancji ekologicznej organizmu - omawia rolę stenobiontów jako bioindykatorów stanu środowiska naturalnego	minimum Liebiga i prawo tolerancji Shelforda - wyjaśnia zasady określania stężenia tlenu siarki w powietrzu za pomocą skali porostowej	- uzasadnia, że organizmy wskaźnikowe mogą być pomocne w monitorowaniu zmian środowiska naturalnego
25. Elementy niszy ekologicznej	- wymienia elementy niszy ekologicznej organizmu	- omawia elementy niszy ekologicznej: temperaturę, dostępność wody, światła, kwasowość podłoża	- wskazuje różnicę pomiędzy niszą podstawową a niszą zrealizowaną - wymienia czynniki wpływające za zapotrzebowanie pokarmowe zwierząt - wymienia grupy ekologiczne organizmów pod względem tolerancji ekologicznej na temperaturę, dostępność wody, światło i kwasowość podłoża	- omawia specjalizacje pokarmowe zwierząt - wyjaśnia, od czego zależy górna i dolna granica tolerancji termicznej organizmów - podaje przykłady organizmów o wąskim i szerokim zakresie tolerancji ekologicznej pod względem temperatury, zasolenia, pH podłoża, zapotrzebowania na wodę i światło	- wyjaśnia na dowolnym przykładzie, że zakres tolerancji ekologicznej organizmu może ulec zmianie
26. Populacja i parametry ją charakteryzujące	- wymienia parametry charakteryzujące populację - wymienia czynniki ograniczające rozrodczość populacji - wymienia przyczyny śmiertelności osobników w populacji	- omawia organizację przestrzenną populacji - wyjaśnia pojęcie terytorializm - wymienia typy rozmieszczenia organizmów w populacji - charakteryzuje stosunki liczbowe w populacji: liczebność, zagęszczenie, rozrodczość, śmiertelność - wymienia dwie	- wskazuje różnicę pomiędzy arealem osobniczym a terytorium - charakteryzuje typy rozmieszczenia osobników w populacji - podaje przykłady organizmów o rozmieszczeniu skupiskowym, równomiernym i losowym - omawia różnice pomiędzy	- wymienia czynniki wpływające na przestrzeń zajmowaną przez osobniki w populacji - przedstawia wady i zalety rozmieszczenia losowego, równomiernego i skupiskowego organizmów w populacji - wymienia czynniki wpływające na liczebność i zagęszczenie organizmów w populacji - charakteryzuje rozrodczość populacji za	- wskazuje rolę feromonów w interakcjach między osobnikami w populacji - wyjaśnia, jakie mogą być konsekwencje pokrywania się areałów osobniczych poszczególnych osobników w populacji - planuje i przeprowadza obserwację dynamiki wzrostu liczebności populacji muszki

		<p>zasadnicze strategie rozrodcze gatunku</p> <ul style="list-style-type: none"> - wymienia rodzaje krzywych przeżywania - charakteryzuje strukturę płci i wieku populacji 	<p>rozrodczością maksymalną/śmiertelnością minimalną a rozrodczością/śmiertelnością rzeczywistą populacji</p> <ul style="list-style-type: none"> - omawia strategię rozrodczą typu K i r - charakteryzuje poszczególne rodzaje krzywych przeżywania - wymienia czynniki wpływające na ograniczenie wzrostu liczebności populacji w przyrodzie - przedstawia strukturę wieku populacji w postaci piramidy wiekowej 	<p>pomocą współczynnika urodzeń R oraz specyficznej miary urodzeń</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje na wykresie rodzaje krzywych przeżywania - przedstawia w formie wykresu krzywą wzrostu populacji niczym nieograniczonej i populacji ograniczonej pojemnością środowiska 	<p>owocowej/chrząszcza <i>Tenebrio molitor</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady organizmów o określonych wzorach śmiertelności
<p>27. Zależności między osobnikami w przyrodzie – interakcje obojętne i antagonistyczne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia istotę oddziaływań antagonistycznych pomiędzy osobnikami w przyrodzie - wymienia rodzaje antagonistycznych zależności między osobnikami w przyrodzie - wyjaśnia, na czym polega zjawisko neutralizmu 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia oddziaływania antagonistyczne: konkurencję, drapieżnictwo i pasożytnictwo - podaje przykłady konkurencji międzygatunkowej, pasożytnictwa i drapieżnictwa - wymienia przyczyny konkurencji między osobnikami w przyrodzie 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje sytuacje, w których mamy do czynienia z brakiem oddziaływań pomiędzy osobnikami - wyjaśnia różnicę pomiędzy konkurencją wewnątrzgatunkową i międzygatunkową - omawia amensalizm i allelopatię - podaje przykłady amensalizmu i allelopatii - określa wpływ drapieżnictwa na regulację liczebności 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polega zjawisko konkurencyjnego wyparcia - porównuje strategie zdobywania pokarmu przez drapieżnika i pasożyta - omawia na dowolnych przykładach skutki konkurencji międzygatunkowej: konkurencyjne wypieranie i zawężanie niszy ekologicznej jednego lub obu konkurentów - omawia zmiany liczebności populacji 	<ul style="list-style-type: none"> - planuje i przeprowadza doświadczenie mające na celu sprawdzenie wpływu konkurencji chwastów na tempo wzrostu rzodkiewki - planuje i przeprowadza doświadczenie, w którym sprawdzi wpływ substancji wytwarzanych przez chwast lnicznik właściwy na wzrost lnu - wyjaśnia, na czym polega pasożytnictwo

			populacji	drapieżnika i ofiary w jednostce czasu - uzasadnia, że roślinożerność jest interakcją na pograniczu drapieżnictwa i pasożytnictwa	lęgowe
28. Zależności między osobnikami w przyrodzie – interakcje nieantagonistyczne	- wymienia rodzaje nieantagonistycznych zależności między osobnikami w przyrodzie - wyjaśnia istotę oddziaływań nieantagonistycznych pomiędzy osobnikami w przyrodzie	- omawia oddziaływania nieantagonistyczne: komensalizm, mutualizm fakultatywny i mutualizm obligatoryjny - podaje przykłady komensalizmu i mutualizmu	- porównuje mutualizm obligatoryjny i fakultatywny	- wskazuje na wybranym przykładzie, jaką rolę w przyrodzie odgrywają związki mutualistyczne pomiędzy organizmami - uzasadnia, że mutualizm fakultatywny zwiększa dostosowanie osobników do środowiska, w którym występują	- uzasadnia, że zależność pomiędzy owadami i ich endosymbiotycznymi mikroorganizmami jest przykładem mutualizmu obligatoryjnego
29. Struktura ekosystemu	- wymienia zasadnicze elementy ekosystemu: biocenozę i biotop - wymienia nieożywione elementy ekosystemu	- wyjaśnia pojęcia: ekosystem, biocenoza, biotop - wymienia warstwy struktury pionowej lasu	- wymienia czynniki wpływające na kształtowanie biotopu - charakteryzuje warstwy struktury pionowej lasu	- omawia rolę roślin, mikroorganizmów glebowych, bakterii i grzybów glebowych w kształtowaniu biotopu - określa poprawność stwierdzenia „biocenoza kształtuje biotop”	- wyjaśnia rolę promieniowania świetlnego w tworzeniu pionowej struktury lasu
30. Struktura troficzna i zależności pokarmowe w ekosystemie	- wymienia poziomy troficzne ekosystemu - podaje przykłady producentów, konsumentów i destruentów - wyjaśnia, co to jest łańcuch pokarmowy	- charakteryzuje poziom producentów, konsumentów i destruentów - omawia zależności pokarmowe w ekosystemie - wymienia rodzaje łańcuchów pokarmowych - podaje przykłady	- porównuje fotoautotrofy i chemoautotrofy - wyjaśnia rolę producentów w funkcjonowaniu ekosystemu - wskazuje różnicę pomiędzy polifagiem i monofagiem - wskazuje różnicę	- wyjaśnia, dlaczego liczba ogniów w łańcuchu pokarmowym jest ograniczona - wskazuje różnicę pomiędzy łańcuchem pokarmowym i siecią pokarmową	- uzasadnia, że obecność destruentów jest niezbędnym warunkiem funkcjonowania ekosystemu - wyjaśnia, dlaczego brak lub nadmiar gatunków zwornikowych może zaburzyć

		łańcuchów pokarmowych	między łańcuchem spasilania i łańcuchem detrytusowym		funkcjonowanie sieci troficznych w ekosystemie
31. Formy ekologiczne roślin	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia formy ekologiczne roślin w zależności od dostępności wody - wymienia formy ekologiczne roślin w zależności od dostępu światła 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia cechy morfologiczne hydrofitów, higrofitów, mezofitów, sklerofitów i sukulentów - wymienia cechy morfologiczne heliofitów, skiofitów, pnączy i epifitów 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia cechy anatomiczne hydrofitów, higrofitów, mezofitów, sklerofitów i sukulentów - wymienia cechy anatomiczne heliofitów, skiofitów, pnączy i epifitów 	<ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady roślin należących do poszczególnych grup ekologicznych: hydrofitów, higrofitów, mezofitów, sklerofitów i sukulentów - podaje przykłady roślin należących do poszczególnych grup ekologicznych: heliofitów, skiofitów, pnączy i epifitów 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia związek pomiędzy budową roślin a zajmowanym przez nie środowiskiem
32. Obieg materii i przepływ energii w ekosystemie	<ul style="list-style-type: none"> - wyróżnia dwa podstawowe typy ekosystemów - omawia krążenie materii i energii w ekosystemie 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje ekosystem autotroficzny i heterotroficzny - wyjaśnia pojęcia: produktywność ekosystemu, produkcja pierwotna, produkcja wtórna 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje ekosystem autotroficzny i heterotroficzny - wskazuje różnicę pomiędzy produkcją brutto i netto 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia znaczenie stwierdzenia „materia krąży w ekosystemie, a energia przez niego przepływa” - podaje przykłady ekosystemów o najmniejszej i największej produktywności 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, dlaczego wykres obrazujący przepływ energii przez poszczególne poziomy troficzne w ekosystemie ma kształt piramidy
33. Cykle biogeochemiczne	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, co to jest cykl biogeochemiczny - omawia cykl biogeochemiczny węgla w przyrodzie 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia dwa rodzaje cykli biogeochemicznych - omawia cykl biogeochemiczny azotu w przyrodzie 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje różnicę pomiędzy cyklem sedymentacyjnym i gazowym 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, w jaki sposób działalność człowieka może zakłócić obieg węgla i azotu w przyrodzie - wymienia grupy bakterii biorące udział w obiegu azotu w przyrodzie 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia rodzaje bakterii biorące udział w obiegu azotu w przyrodzie
Dział III. Różnorodność biologiczna					
34. Czynniki wpływające na różnorodność biologiczną Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia pojęcie różnorodność biologiczna - wymienia czynniki 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia rodzaje różnorodności biologicznej - omawia wpływ 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje ekosystemy pod kątem różnorodności gatunkowej 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia pojęcia: endemit, ostoja, relikty - wyjaśnia, dlaczego zmniejszenie 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykładowe miejsca na Ziemi będące ogniskami

	wpływające na różnorodność biologiczną	klimatu, zlodowaceń i obszaru geograficznego na różnorodność biologiczną	- charakteryzuje różnorodność genetyczną, gatunkową i ekosystemów - wymienia przyczyny różnorodności genetycznej	różnorodności genetycznej populacji może przyczynić się do jej wyginięcia - wyjaśnia rolę ostoi w utrzymaniu różnorodności biologicznej Ziemi	różnorodności biologicznej
35. Biomy kuli ziemskiej	- definiuje pojęcie biom - wymienia biomy lądowe Ziemi	- wymienia kilka przykładów fauny i flory poszczególnych biomów	- omawia warunki klimatyczne panujące na obszarach geograficznych zajmowanych przez biomy	- wykazuje związek pomiędzy klimatem a bogactwem fauny i flory biomów	- wskazuje na mapie świata rozmieszczenie biomów lądowych kuli ziemskiej
36. Wpływ człowieka na różnorodność biologiczną Ziemi	- wymienia czynniki wpływające na różnorodność biologiczną Ziemi	- wyjaśnia, jaki wpływ na różnorodność biologiczną Ziemi ma działalność człowieka - wymienia rodzaje ochrony różnorodności biologicznej	- omawia i podaje przykłady ochrony <i>in situ</i> i ochrony <i>ex situ</i>	- wyjaśnia, jaki wpływ na różnorodność biologiczną ma introdukcja obcych gatunków	- wskazuje przykłady działalności człowieka, które mogłyby zwiększyć różnorodność biologiczną Ziemi - przygotowuje ulotki/plakaty itp. propagujące ochronę różnorodności biologicznej w najbliższej okolicy
Dział IV. Ewolucja					
37. Pośrednie i bezpośrednie dowody ewolucji	- wyjaśnia, czym jest ewolucja biologiczna - klasyfikuje dowody ewolucji na pośrednie i bezpośrednie - wymienia przykłady nauk biologicznych będące źródłem pośredniej i bezpośredniej wiedzy	- wymienia bezpośrednie dowody ewolucji - definiuje pojęcia: narządy analogiczne, narządy homologiczne, narządy szczątkowe - wymienia dane z embriologii, fizjologii i biochemii, które	- omawia bezpośrednie dowody ewolucji: odciski, odlewy, skamieniałości, skamieniałości kompletne - omawia proces powstawania skamieniałości w skałach osadowych	- wyjaśnia pojęcia: gastrolity, koprolity - wymienia i charakteryzuje rodzaje fosylizacji - omawia metody datowania względnego: metodę stratygraficzną, paleomagnetyczną, pyłkową, typologiczną	- ocenia znaczenie poszczególnych dowodów świadczących o ewolucji - omawia metodę radiowęglową datowania izotopowego - uzasadnia wykorzystanie tzw.

	na temat ewolucji	wskazują na wspólne pochodzenie wszystkich organizmów na Ziemi	przy udziale fosylizacji - uzasadnia, że dane z anatomii porównawczej są pośrednimi dowodami ewolucji - wymienia metody datowania względnego i bezwzględnego - definiuje teorię rekapitulacji - uzasadnia, że analiza rozmieszczenia organizmów na kuli ziemskiej może dostarczyć dowodów na istnienie ewolucji świata żywego	- omawia metody datowania bezwzględnego: metoda izotopowa, dendrochronologiczna, termoluminescencyjna - uzasadnia na dowolnym przykładzie, że ontogeneza jest wiernym powtórzeniem filogenezy - wyjaśnia, że analiza sekwencji genów pozwala na ustalenie pokrewieństw pomiędzy organizmami - wymienia żywe skamieniałości - wymienia przyczyny niekompletności zapisu kopalnego i wyjaśnia jej wpływ na badania ewolucji organizmów	skamieniałości przewodnich w datowaniu stratygraficznym - wyjaśnia, dlaczego mtDNA jest szczególnie przydatne do analiz pokrewieństw pomiędzy organizmami - omawia teorię tzw. zegara molekularnego
38. Podstawy klasyfikacji filogenetycznej	- wyjaśnia, na czym polega nomenklatura binominalna - wyjaśnia, czym zajmuje się systematyka	- wyjaśnia zasady klasyfikacji filogenetycznej organizmów - wyjaśnia pojęcia: kladystyka, kład, kladogram - wymienia metody klasyfikacji filogenetycznej	- omawia metody klasyfikacji filogenetycznej: kladystyczną i molekularną - wymienia w odpowiedniej kolejności podstawowe taksony stosowane w klasyfikacji roślin i zwierząt	- wymienia i charakteryzuje typy taksonów: takson monofiletyczny, polifiletyczny i parafiletyczny - zaznacza na dendrogramie grupę monofiletyczną, polifiletyczną i parafiletyczną - ustala pokrewieństwa pomiędzy organizmami/taksonami na podstawie analizy dendrogramów	- wymienia i opisuje rodzaje dendrogramów

39. Teoria doboru naturalnego	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia istotę doboru naturalnego - wymienia rodzaje doboru naturalnego 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia przykładowe definicje doboru naturalnego - wyjaśnia pojęcia: adaptacja, preadaptacja, dostosowanie, koewolucja - omawia rodzaje doboru naturalnego - wyjaśnia pojęcia: mimetyzm, mimikra 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia na dowolnym przykładzie zjawisko adaptacji - omawia na dowolnym przykładzie zjawisko preadaptacji - podaje przykłady działania doboru stabilizacyjnego, kierunkowego i rozrywającego - omawia działanie doboru kierunkowego na przykładzie melanizmu przemysłowego - podaje przykłady mimetyzmu i mimikry występujące w przyrodzie 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia na dowolnym przykładzie zjawisko koewolucji - rozpoznaje na wykresie rozkładu zmienności cechy adaptacyjnej rodzaj doboru naturalnego - uzasadnia, że żywe skamieniałości są przykładem działania doboru stabilizacyjnego - wskazuje różnicę pomiędzy mimetyzmem a mimikrą - uzasadnia, że dobór rozrywający może doprowadzić do specjacji 	<ul style="list-style-type: none"> - określa rolę współczynnika reprodukcji netto R w opisywaniu dostosowania organizmów - omawia hipotezę Czerwonej Królowej - wyjaśnia istotę doboru apostatycznego, płciowego i krewniaczego
40. Zmienność genetyczna – podłoże ewolucji	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia źródła zmienności genetycznej 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia istotę zjawiska rekombinacji - wyjaśnia, czym jest mutacja 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia rolę rekombinacji w powstawaniu zmienności organizmów - przedstawia znaczenie mutacji w powstawaniu zmienności organizmów 	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia na dowolnych przykładach, że mutacje mogą zmniejszać lub zwiększać dostosowanie organizmu - określa wpływ dryfu genetycznego na powstawanie zmienności genetycznej organizmów 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia na dowolnym przykładzie zjawisko transferu genów
41. Prawo Hardy’ego–Weinberga	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje pojęcia: allel, genotyp, pula genowa - charakteryzuje obszar badań genetyki populacyjnej 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia podstawowe założenia prawa Hardy’ego–Weinberga 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia na dowolnych przykładach założenia reguły Hardy’ego–Weinberga - wyjaśnia pojęcia: presja mutacyjna, opór środowiska, polimorfizm 	<ul style="list-style-type: none"> - wylicza częstość genotypów i alleli w populacji znajdującej się w stanie równowagi genetycznej - wyjaśnia, czy w przyrodzie w warunkach naturalnych są możliwe do 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia istotę odchylenia meiotycznego i ukrytej zmienności genetycznej

			genetyczny - przedstawia matematyczny zapis reguły Hardy’ego–Weinberga	spełnienia postulatów zawarte w regule Hardy’ego–Weinberga - podaje przykłady zastosowania reguły Hardy’ego–Weinberga w praktyce	
42. Wpływ doboru naturalnego na frekwencję alleli w populacji	- wymienia przykłady wpływu doboru naturalnego na frekwencję alleli w populacji	- definiuje pojęcie polimorfizm genetyczny	- określa skutki działania doboru naturalnego w przypadku chorób warunkowanych przez allele dominujące - określa skutki działania doboru naturalnego w przypadku chorób warunkowanych przez allele recesywne	- wyjaśnia, dlaczego płasowica Huntingtona utrzymuje się w populacji, pomimo tego, że jest warunkowana przez allel dominujący	- wyjaśnia na przykładzie mukowiscydozy lub anemii sierpowatej zjawisko naddominacji
43. Dryf genetyczny	- wyjaśnia pojęcie dryfu genetyczny - wymienia przypadki dryfu genetycznego	- omawia efekt założyciela oraz efekt wąskiego gardła	- podaje przykłady efektu założyciela i efektu wąskiego gardła	- omawia zjawisko radiacji adaptacyjnej na przykładzie zięb Darwina	- ocenia znaczenie dryfu genetycznego w przebiegu procesów ewolucyjnych
44. Specjacja	- definiuje pojęcia: gatunek, specjacja, izolacja rozrodcza - wymienia sposoby powstawania nowych gatunków	- przedstawia biologiczną koncepcję gatunku - wymienia rodzaje specjacji	- przedstawia różne definicje gatunku różniące się od koncepcji biologicznej - omawia poszczególne rodzaje specjacji - porównuje specjacje allopatryczną, sympatryczną i parapatryczną	- omawia na dowolnych przykładach ograniczenia biologicznej definicji gatunku - wyjaśnia zjawisko hybrydyzacji i przedstawia jego konsekwencje - uzasadnia celowość podziału specjacji allopatrycznej na wikariancyjną i perypatryczną - klasyfikuje specjacje ze względu na kryterium	- wskazuje różnicę pomiędzy pionowym i poziomym transferem genów - wskazuje różnicę pomiędzy specjacją radiacyjną i filetyczną - omawia specjację stopniową i skokową

				paleontologiczne i tempo zachodzących zmian	
45. Czynniki warunkujące specjację	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia czynniki warunkujące specjację - wyjaśnia rolę barier geograficznych w procesie powstawania nowych gatunków 	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia, że izolacja geograficzna jest najważniejszym czynnikiem powstawania nowych gatunków - wymienia czynniki wpływające na specjację sympatryczną 	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia wpływ epoki lodowej na proces specjacji - wymienia rodzaje barier rozrodczych prezygotycznych i postzygotycznych - ocenia wpływ zmiany frekwencji alleli i poliploidyacji na specjację sympatryczną 	<ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady gatunków, które powstały w wyniku izolacji geograficznej - wyjaśnia na dowolnym przykładzie wpływ dryfu kontynentalnego na wykształcenie się nowych gatunków zwierząt - omawia bariery rozrodcze prezygotyczne i postzygotyczne - podaje przykłady barier rozrodczych - uzasadnia na dowolnym przykładzie, że czynniki cytoplazmatyczne odgrywają znaczącą rolę w procesie specjacji sympatrycznej 	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia, że bariery pregamiczne są korzystniejsze dla organizmów od barier postgamicznych
46. Podstawy biogenezy – wymieranie i radiacja adaptacyjna	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia rodzaje wymierania występujące w dziejach Ziemi - wyjaśnia pojęcia: antropopresja, radiacja adaptacyjna 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przyczyny wymierania organizmów - wymienia sytuacje prowadzące do radiacji adaptacyjnej - wyjaśnia pojęcia: dywergencja (ewolucja rozbieżna), konwergencja (ewolucja zbieżna), paralelizm ewolucyjny 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przyczyny wymierania organizmów - podaje przykłady konwergencji, dywergencji i paralelizmu 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia pięć największych ekstynkcji w dziejach Ziemi - wyjaśnia proces radiacji adaptacyjnej na przykładzie trąbowców lub łuskaczy z rodziny Fringillidae - uzasadnia, że narządy homologiczne powstają w wyniku dywergencji, a narządy analogiczne są skutkiem konwergencji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia założenia teorii „szóstej katastrofy”
47. Dzieje Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia i charakteryzuje eony: 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia najważniejsze 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia okresy i epoki w dziejach Ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia najważniejsze wydarzenia, jakie miały 	<ul style="list-style-type: none"> - przygotowuje na podstawie różnych

	fanerozoik i krytozoik	wydarzenia, jakie miały miejsce w kolejnych erach		miejsce w kolejnych epokach	źródeł prezentację dotyczącą historii życia na Ziemi
48. Podstawy antropogenezy – człowiek a inne zwierzęta	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia pojęcie antropogeneza - przedstawia w sposób skrócony pozycję systematyczną człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia cechy pozwalające na zaliczenie człowieka do rzędu naczelnych, podrzędu małp właściwych i nadrodziny małp człekokształtnych 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia cechy człowieka odróżniające go od małp człekokształtnych 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia szczegółową pozycję systematyczną człowieka rozumnego - uzasadnia celowość zmian budowy czaszki hominidów w kierunku czaszki ludzkiej - porównuje budowę czaszki człowieka i małpy człekokształtnej 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje drzewo filogenetyczne naczelnych - wskazuje różnice pomiędzy kladogramem małp człekokształtnych w ujęciu tradycyjnym i molekularnym
49. Ewolucja człowieka	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia etapy ewolucji hominidów - wymienia cechy budowy charakterystyczne tylko dla człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przodków współczesnych małp człekokształtnych - wymienia w kolejności chronologicznej gatunki australopiteków 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia drzewo rodowe hominidów - wskazuje główne kierunki rozprzestrzeniania się rodzaju człowiek z Afryki - wymienia przyczyny hominizacji małp afrykańskich 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje znaczenie Wielkiego Ryftu Afrykańskiego w ewolucji hominidów - przedstawia założenia hipotezy „East Side Story” 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia i omawia koncepcje pochodzenia człowieka anatomicznie współczesnego
51. Charakterystyka hominidów	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przedstawicieli hominidów w kolejności chronologicznej 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia cechy charakterystyczne dla przedstawicieli hominidów 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia ewolucję kulturową hominidów 	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje na rysunkach czaszki hominidów i wskazuje cechy ich budowy, które umożliwiły ich identyfikację 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje <i>Homo floresiensis</i>